

MEGSEMMISÍTÉS, ELNYOMÁS, ELFOGADÁS – JEFF VANDERMEER: *DÉLI VÉGEK*-TRILÓGIA (DOBOZTANKÖNYV-FEJEZET)

Barbara BAKA VIDA¹ – Patrik L. BAKA²

ABSTRACT

The paper consists of two bigger sections. In the first part, the details of the packetbook project are introduced. Within this project, various interactive, hermeneutical, drama pedagogy-based, and writing activity materials are created which are based on highly popular works of speculative fiction. The packetbook chapters on one hand can contribute to the popularization of reading among students, on the other, they can provide a fertile ground for interdisciplinary education which is based on literature.

The second section of the paper is a specific packetbook chapter, which examines Jeff VanderMeer's *Southern Reach Trilogy*, touching on its world construction, genre, motives, and the fear penetrating the whole narrative, which originates from the lack of information and the strangeness feeling of the Area X ecology.

The work can be considered as a classroom excipient and as a new constantly expanding literature book, i.e. packetbook chapter, which discusses the *Southern Reach Trilogy* with the help of hermeneutical, interdisciplinary, group constructive, writing and creativity developing exercises.

KEYWORDS: packetbook chapter, interactive tasks, weird fiction, world construction, strangeness feeling

BEVEZETÉS

Jelen tanulmány két nagyobb szakaszból áll. Az elsőben bemutatásra kerülnek a doboztankönyv-projekt keretei, mely elképzelés alapját olyan interaktív, hermeneutikai, drámapedagógiai és íráskészség-fejlesztő segédanyagok készítése képezi, melyek különböző, nagy népszerűségnek örvendő spekulatív fikciós alkotásokat dolgoznak fel. A doboztankönyv-fejezetek egyfelől az olvasás megszerettetéséhez, másfelől az interdiszciplináris oktatás megalapozásához is hozzájárulhatnak.

A tanulmány második szakaszát egy konkrét doboztankönyv-fejezet képezi, ami Jeff VanderMeer világhírű *Déli Végek*-trilógiájának világépítését vizsgálja, s a mű irodalomoktatásba való integrációjára tesz kísérletet, interdiszciplináris, kreativitást fejlesztő gyakorlatok révén. A második rész ilyenformán tanórai segédanyagként fogható fel.

I. A DOBOZTANKÖNYV-PROJEKT KERETEI

A doboztankönyv-projekt alapjait megfogalmazó előzménydolgozat *A szlovákiai magyar irodalomtanítás legújabb perspektívái* [1] címen jelent meg az *Iskolakultúra* hasábjain. A

¹ Mgr. Baka Vida Barbara, Selye János Egyetem, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, doktorandusz, barbi.vida@gmail.com

² PaedDr. Baka Patrik, PhD. Selye János Egyetem, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, egyetemi adjunktus, baka.l.patrik@gmail.com

tanulmány a Szlovákiában 2015 szeptemberétől hatályos revideált oktatási program apropóján íródott [2–5], s az általa kínált lehetőségek mentén gondolja újra az irodalomoktatás mikéntjét, elsősorban a populáris, spekulatív fikciós irodalom olvasásnépszerűsítő felhasználhatósága felől. Előbb a Kárpát-medence magyar nyelvű, irodalomoktatásra vonatkozó tanterveit ütközteti, a kortárs irodalomtól a régebbi irodalmak felé haladó tanítási alternatívákat vázol, majd a kanonizált és kötelező olvasmányok listáját a diákok olvasói érdeklődésének tükrében teszi újragondolandóvá [6–11]. Zárásképp a legújabb irodalomtudományi eredményekkel megtámogatott, értékes populáris irodalomról értekeznek, aminek révén a literatúra újra a tanulók érdeklődésének fókuszába kerülhet [12–15].

Ahogy azt a kérdéskör kapcsán Manxhuka Afrodita lényegre törően fogalmazza meg: „A populáris művek is képesek aluldeterminálni az értelmezéseket, teret nyitni többféle interpretációnak, aktív részvételt követelni a befogadótól, kitörni a konvencionális keretek közül, poétikai újszerűséget nyújtani és sajátos perspektívát nyitni a világra [...]. Összehasonlítva a magyar tanterveket más európai tantervekkel, ilyen maximalizmussal sehol sem találkozunk [...]. Ezzel az irodalomszemlélettel elsősorban az a probléma, hogy nem veszi figyelembe a tanulók életkori sajátosságait. Ha a valódi cél a diákok olvasóvá nevelése, akkor mindenekelőtt élménnyé kell tenni számukra az irodalmat” [16].

Projektünk legfontosabb elemét s egyszersmind célját mindazonáltal a *doboztankönyv-fejezetek* jelentik. A terminust a dobozregény fogalma ihlette, „ahol az olvasó maga dönti el, hogy milyen sorrendben haladjon végig a fejezeteken” [17]. Vagy még radikálisabban fogalmazva meg a dobozregény-ideát: olyan mű, melynek oldalai nincsenek összefűzve – tehát egy kvázi dobozban helyezendők el – és nincsenek ellátva oldalszámokkal sem – egyes-egyedül az olvasó dönti el, milyen sorrendben olvassa őket, s így minden lehetséges elrendezés egy kvázi teljesen új regényt hoz létre. A variációk száma természetesen véges... de rendkívül nagyszámú.

Az önálló doboztankönyv-fejezetek a következőképp képzelendők el: mivel a kortárs irodalom kánonja – vagy kánonjai – az idő előrehaladtával (jellemzően) a recepció ítélete szerint dinamizálód(hat)nak, a legfrissebb, a diákokhoz is közel álló irodalomra és alkotásokra fókuszáló, egyenrangú tankönyvfejezetek egy fiktív dobozban helyezendők el, s az oktató és a diákok érdeklődése és választása, valamint a kritika megerősítő visszhangja szerint cserélgethetők, előtérbe állíthatók vagy épp elhanyagolhatók. Mindez azt jelenti, hogy például ha a szlovákiai magyar revideált oktatási program révén biztosított lehetőségek szerint az oktató elkülönít tíz-tizenöt órát a spekulatív fikciós irodalomra, s rendelkezésre áll mondjuk hatvan doboztankönyv-fejezet, úgy a diákok bevonásával kiválaszthatja – kiválaszthatják (sic!) –, hogy melyik tizenöt lesz az, amelyet az oktatás során alkalmaz(nak). S ha a projekt nem szakadna meg, és folyamatosan bővülne, úgy feltételezhető, hogy mindig készülnének olyan fejezetek, amelyek a diákok számára aktuálisan leginkább érdekfeszítő művekre koncentrálnának. Mindez biztosíthatná a mindenkori készenlétet és korszerűséget, különösen, ha az egyes fejezetek idővel egy online fórumon válnának szabadon elérhetővé, akár vetíthető anyagokkal megtámogatva.

Az előzménytanulmány egyik legfontosabb mozzanata az a felhívás volt, ami a munka záró szakaszán olvasható: „Az egyetemi katedrák és kutatócsoportok nyílt szellemiségű tagjai tehát úgy tehetnek a legtöbbet a [populáris irodalom] helyzet[ének] megváltoztatásáért, hogy rövid (sic!), lényegre törő és mégis széleskörű információbázist integráló doboztankönyv-fejezeteket készítenek és tesznek közzé az erre alkalmas pedagógiai fórumokon és folyóiratokban, szemelvényekkel, feladatokkal illetve gyakorlatokkal ellátva, melyek modernizálhatják és dinamizálhatják irodalomoktatásunk állóvizét” [18]. Innen nézve a dolgozat egy merőben új kutatási horizontot és projektet körvonalazott, melynek kiaknázásával a mindennapjaink változásaira legdinamikusabban reagálni képes populáris irodalom oktatási integrációja fokozott sikerrel mehetne végbe, talán nem is csak szlovákiai magyar fronton.

Ebben a szellemben kerültek publikálásra a jelen dolgozat szerzőinek önállóan közölt doboztankönyv-fejezetei is, melyek mindezülig több különböző fórumon és formában is napvilágot láttak már [19–28].

A spekulatív fikciós művek rendkívül dinamikus képesek reagálni korunk társadalmi, természettudományi és technológiai változásaira, az ezen alkotásokra fókuszáló doboztankönyv-fejezetek pedig az oktatásdinamizáló, játékos feladatok mellett – noha a „magolós irodalom”-tól való eltávolodásnak kétségkívül ez lehet az egyik legmarkánsabb útja – kiaknázhatnák ezen művek interdiszciplináris jellegét annak érdekében is, hogy így tudományközi és tantárgyközi térben szituálják tárgyukat. Az egyes doboztankönyv-fejezeteknek erre a szerepkörre is oda kéne figyelniük, ami által az irodalom megszűnhetne az iskolai tantárgy-háló valamelyik végpontjának lenni, helyette pedig annak egyik gócpontjává, ha nem rögtön középpontjává válhatna, amit épp az egyes regények zsánerjellege által eleve dinamizált tudományterületek összekapcsolása teremthetne meg. Az irodalom révén így építhetnénk függőhidakat az egyes diszciplínák és az egymástól sokszor sajnos túlonúl függetlenül kezelt tantárgyak közé. Napjaink legfejlettebb oktatási rendszerének, a finn-modellnek tantárgyhatár-lebontó törekvései egyébként is efelé mutatnak, s ezt erősítik a befogadóközpontú, gyakorlatorientált nyugat-európai irodalomoktatási stratégiák is [29]. Hát mi miért ne tehetnénk meg a saját lépéseinket, épp az irodalomoktatás hídfőállása felől?

Ugyanezen képlet részeként a spekulatív fikciós művek jelentősége tovább erősödik, ha az oktatásfolyamatban hajlandóak vagyunk az irodalom médiumának tartományain túlra tekinteni, hiszen a mozivásznon vagy a számítógépes játékok virtuális világaiban mára egyértelműen övük a főszerep. Az olyan univerzumok, mint a *Star Wars*, *A Gyűrűk Ura*, a *Harry Potter*, *A tűz és jég dala*, *Az ember a Fellegvárban*, *Az éhezők viadala*, a *Warcraft*, az *Assassin's Creed* vagy a *Vaják* alapjaiban határozzák meg a tágabban értelmezett jelen populáris kultúráját. Különösen széles körben ismertek, markánsan jelen vannak a mindennapjainkban – feltételezhetően nem létezik olyan üzlet, ahol ne lehetne *Star Wars* logóval ellátott figurát, tolltartót, pólót vagy akár tejet vásárolni –, több médium felől is hozzáférhető, bejárható és megismerhető, s a legtöbb esetben inkább transzmediális világok – könyv, film, számítógépes- és szerepjáték, az univerzumhoz tartozó térképek és más kiegészítők együttesen szélesebb ismereteket, több érzékre kiterjedő átélést biztosítanak egy világra vonatkozóan [30], mint teszik elszeparáltan –, és nem pusztán adaptációk.

Noha mára az említett univerzumok mindegyike több platform felől is elérhető, nem mindegyik irodalmi alkotásként jelent meg először, hiszen a *Star Wars* filmként, a *Warcraft* pedig PC stratégiai játékként kezdte bontogatni a szárnyait; mi magunk nem ismerünk olyan szépirodalmi alkotást, melynek eredője valamely más mediális közeg volna. Már csak ezért is bátran kijelenthető, hogy az egyes médiumok közti markáns kommunikáció mindenekelőtt a spekulatív fikciós és a populáris irodalom sajátja, mondhatni, ezek az alkotások ismerték fel és aknázták ki a transzmedialitásban rejlő lehetőségeket.

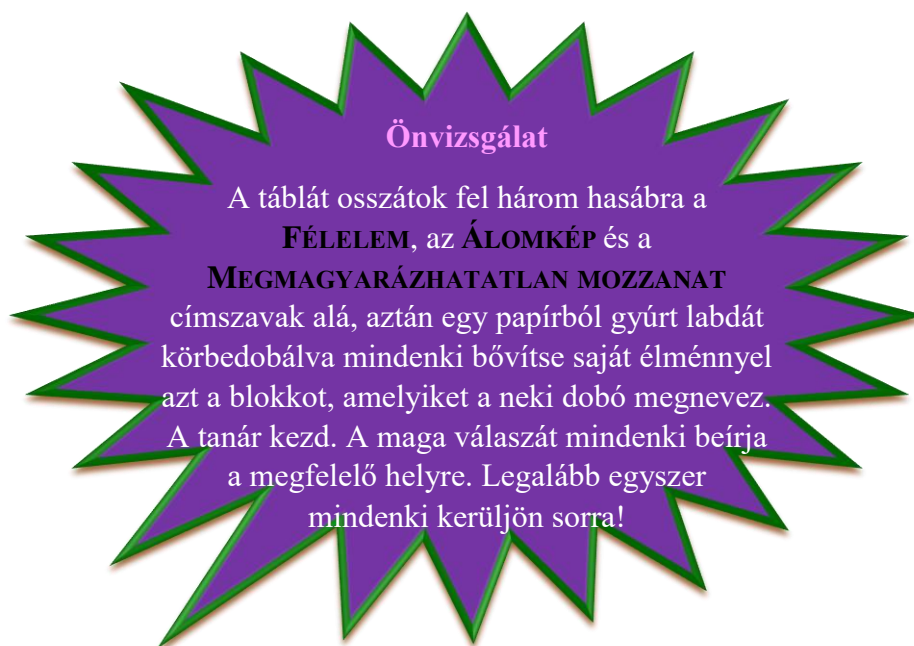
Henry Jenkins meghatározását is integrálva Keserű József ekként definiálja a jelenséget: „»A transzmediális történetmondás egy olyan folyamatot jelenít meg, amelynek során a fikció lényegi elemei többszörös közvetítő csatornákon keresztül szóródnak szét szisztematikus módon, azzal a céllal, hogy egy egységes és összhangba hozott szórakoztató élményt tegyenek lehetővé. Ideális esetben minden médium a maga módján járul hozzá a történet kibontakozásához.« [31] Némileg egyszerűbben fogalmazva: a transzmediális történetmondás ugyanabban a diegetikus világban játszódó történetek elmesélését jelenti különböző médiumok segítségével” [32]. Egy transzmediális univerzum megteremtői tehát, a világ egyes elemeinek különböző médiumokban való megjelenítése, és a más közegben már lefektetett alapok figyelembevétele révén azt a hatást – illúziót – keltik, hogy végig ugyanabban az univerzumban vagyunk, az egyik-másik médiumban megjelenő plusz információk, vagy akár újabb történetszakalok pedig így a teljes világ kiterjesztéséhez járulnak hozzá [33].

Már csak az iméntiekből is látszik, hogy a spekulatív fikció esetében a nyelv, a karakterépítés és a cselekmény mellett mindenekelőtt a világépítés bír centrális pozícióval, ami pedig a recepció kérdésfelvetéseinél is új elemzési horizontokat biztosít a kutató számára, amennyiben más tudományterületek felé is megnyitja az értelmezés lehetőségét. Mindez tovább erősíti az idevágó szövegek interdiszciplináris térben való értelmezhetőségét, oktathatóságát.

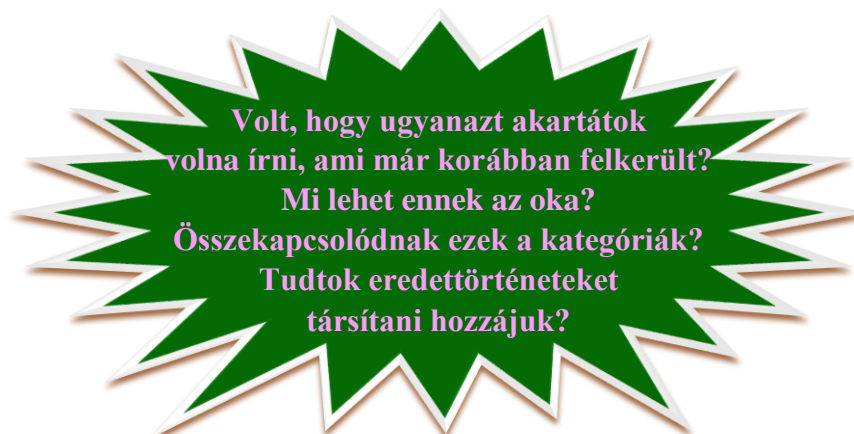
Az így körvonalazott keretbe illeszkedik az alább olvasható doboztankönyv-fejezet is, amely az egyik legismertebb kortárs new weird regénysorozatot, Jeff VanderMeer *Déli Végek*-trilógiáját helyezi boncasztra. Az alábbiakban kitérünk a mű világépítésére, műfajára, motívumaira és az egész narratívát átható bizonytalanságra, ami az információhiányból, valamint az X Térség ökológiájának sajátos idegenség-tapasztalatából ered. Utóbbi legbensőbb félelmeikkel szembeállítja a régióba érkező expedíciók tagjait és a művek olvasóit is. Az opus ezen jellegzetességei révén érdekessé és az irodalomoktatásba való integrációra is érdemessé válik.

Dolgozatunk következő szakasza ebben a formában tanórai segédanyagként, illetve egy új, folyamatosan bővülő irodalomtankönyv, azaz doboztankönyv fejezeteként fogható fel, amely a *Déli Végek*-trilógiát hermeneutikai, az interdiszciplinaritást előtérbe helyező, csoportépítő, íráskészség-, figyelem- és kreativitás-fejlesztő gyakorlatokkal fűszerezve tárgyalja. A doboztankönyv-fejezet alapjául szolgáló tanulmány Baka Vida Barbara *Ingatag határvonalak. Lőrinczy Judit: Elveszett Gondvána vs. Jeff VanderMeer: Expedíció* című munkája, mely az Opus folyóirat 2019/1-es számában jelent meg [34].

II. MEGSEMISÍTÉS, ELNYOMÁS, ELFOGADÁS – JEFF VANDERMEER: *DÉLI VÉGEK*-TRILÓGIA (DOBOZTANKÖNYV-FEJEZET)

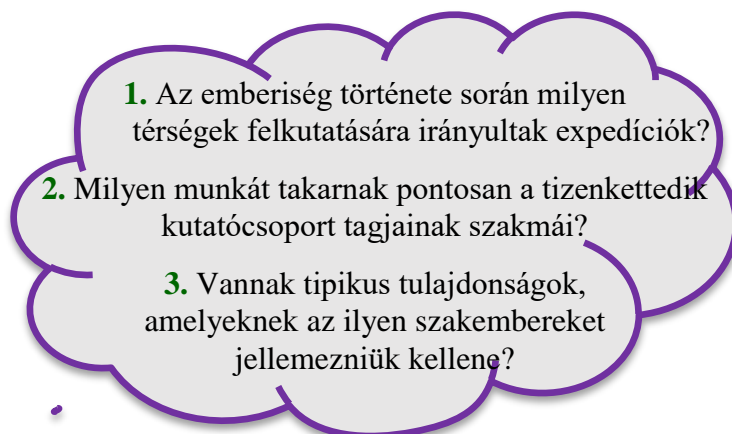
1. ábra: Önvizsgálati feladat a tanulók félelmei, álmokképei és az általuk átélt megmagyarázhatatlan mozzanatok kapcsán

2. ábra: Az önvizsgálati feladathoz tartozó kérdések

Jeff VanderMeer regénytrilógiája az **X Térségben játszódik, ahová az első kötetben egy öt nőből álló kutatócsoporthoz** küld a Déli Végnek nevezett társaság, hogy felderítsék a harminc évvel korábban **természeti katasztrófa sújtotta régiót**. Az első könyv címe, az *Expedíció* [35] erre a vállalkozásra utal, de a többi rész is ebbe az **idegen(né változott) zónába** irányuló kutatásokat örökíti meg. A pszichológus, a geodéta, az antropológus, a nyelvész és a biológus alkotnák a tizenkettedik kutatócsoporthoz, de a térségbe érkezve már csak negyedmagukra számíthatnak, a nyelvész ugyanis az indulás előtt meggondolja magát. Maga az *Expedíció szövege a biológus naplója*, aki személyes okok miatt jelentkezett a felderítőútra. Férje tagja volt az előző kutatócsoporthoz, s bár épségben hazajutott, mentálisan már nem volt ugyanaz az ember, ahogy senki sem a visszatérők közül.

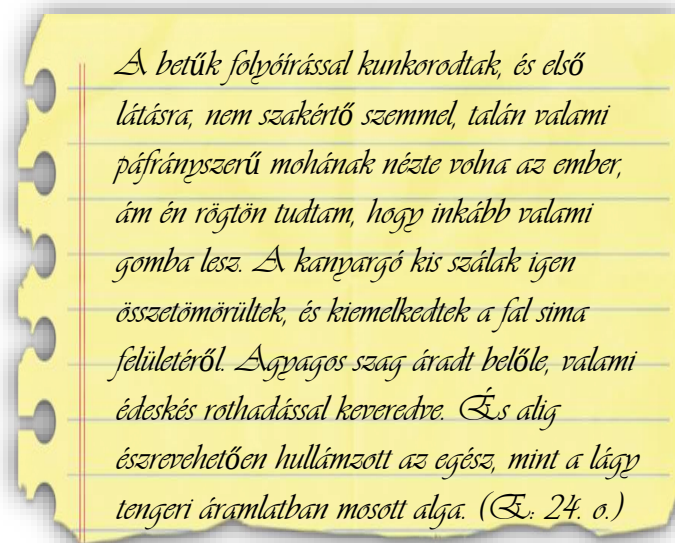
A mű egészét az **információhiány és a bizonytalanság** uralja, melyek a **hangulat szintjén idézik elő a félelmet**. **Megmagyarázhatatlan események sora** vár a csapatra. Az expedíció tagjai mintákat gyűjtenek, feljegyzéseket készítenek, megfigyelik a környezetet és egymást, hiszen közös céljuk – a Téréség működésének megfejtése – ellenére idegenek, semmit nem tudnak egymásról, a kutatás és a nagyobb összpontosítás érdekében csak a tudásukat oszthatják meg, személyes életükről, érzéseikről, **valódi nevükről nem beszélhetnek**.

3. ábra: Kérdések az emberiség múltbéli és potenciális jövőbéli expedíciói, s az azokon résztvevő szakemberek kapcsán

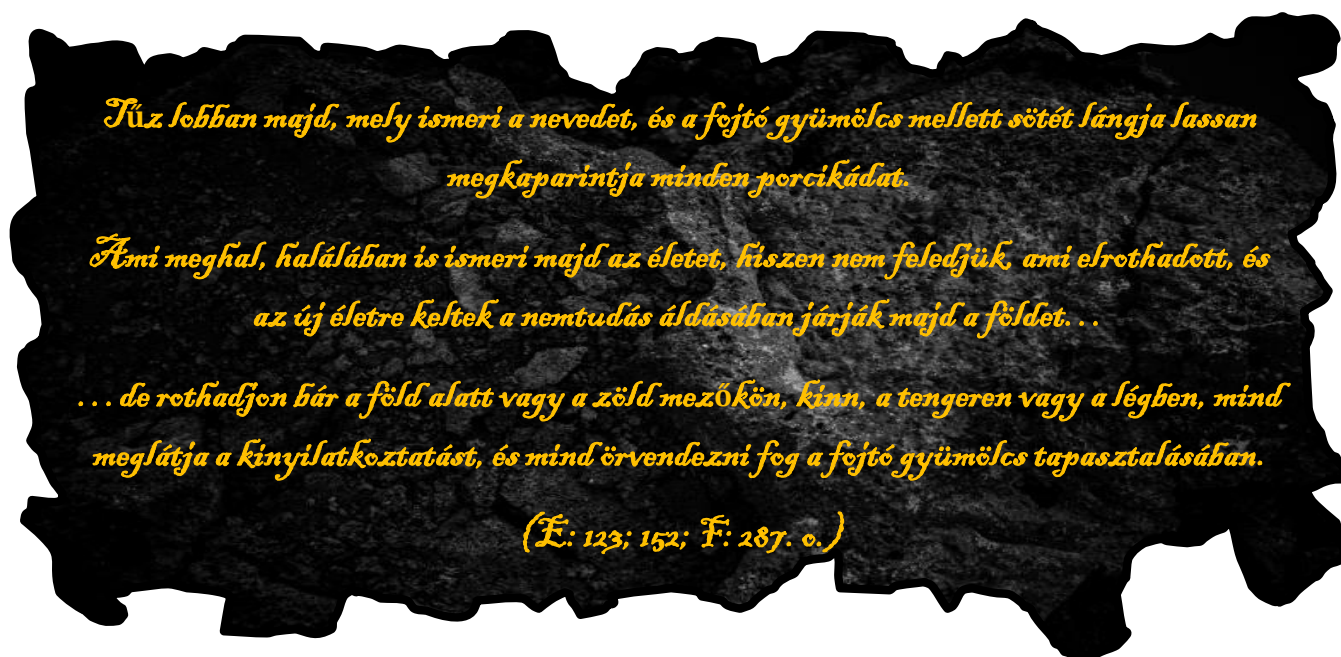
A **burjánzó és színes környezet egyszerre csábít és taszít idegenségével**. A szereplők bizonytalanságát saját kiszolgáltatottságuk okozza, mivel a Téréségbe **újszerű technikai eszközöket tilos behozniuk**. A régió karantén alá került, a ki- és bejárás csak felügyelet mellett

lehetséges, a csoport tagjai pedig nem kapnak információt arról sem, meddig kell „odabent” tartózkodniuk.

4. ábra: Szemelvény az Expedíció című regényből

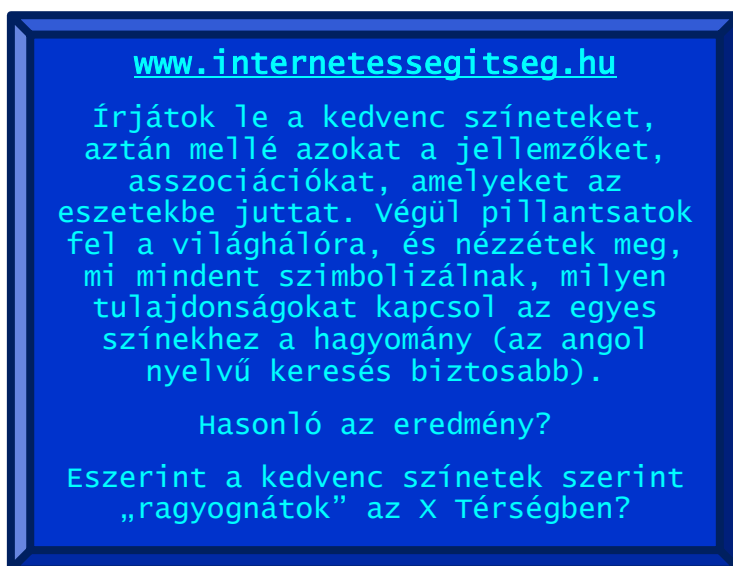
Az *Expedíció* fontos **motivumai a világitótorony, a végtelen mélybe vesző alagút**, amire az elbeszélőnk ugyancsak toronyként hivatkozik, valamint az ennek barlangfalán olvasható **baljós jövendölés**, ami számtalan helyen, töredékekben újra és újra felrémlik a regényben (egy részét lásd alább). Ha figyelmesen olvasunk, feltűnik, hogy a foszforeszkáló gombafonalakból szövődő mondatdarabok nemcsak, hogy összekapcsolhatók, de vissza-visszatérve bizonyos szintű **változékonyságot is mutatnak, amiként a térség is folyamatosan változik.**

5. ábra: Baljós jövendöléstöredékek az Expedíció c. regényből

Ráadásul a könyv visszatérően **élő metaforikával dolgozik a világ élettelen elemeivel kapcsolatban** – például az alagút bejárata „ásít” és mintha forróságot „lehelne” –, ami által elhinti annak lehetőségét, hogy az **X Térség valójában egy egész, összekapcsolódó, természetfeletti lény.**

Ide kapcsolódnak a **tűz és a virág metaforák** is. A tűz/fény párhuzamba állítható a világítótoronnyal, valamint az X Térségbe kerültek fényével, **az önmagukból áramló ragyogással** is. A jövődőlésből kiolvasható **tűz egy felsőbb erőt, hatalmat is jelöl, amely mintegy „megszállja” azt, aki a területére lép, hogy „leellenőrizze”, majd pedig „beépítse”, átváltoztassa őt** (a három közül főleg a középső gombafelirat utal erre), mely folyamatra a regényben ragyogásként hivatkoznak. Ennek kordában tartása csak fizikai fájdalommal és sérülések szerzésével lehetséges, ekkor ugyanis a test a fájdalmakra koncentrálsz, ezáltal az átalakulás nem tud elhatalmasodni rajta. Az X Térség elől viszont nincs menekvés, előbb vagy utóbb a ragyogás belülről fogja felemészteni az embert, ahogy a jövődőlésben is szerepel. A fentebb említett **erő vagy hatalom** innen nézve **azonos magával a térséggel.**

6. ábra: Internetes kitekintés a színszimbolika tanulmányozásához

A trilógia második részében, a **Kontrollban** [36] egy Whitby nevű (mellék)szereplő elméletét ismerhetjük meg a Térség működése kapcsán, melyhez a terroir fogalmat hívja segítségül. **A terroir mint borászati kifejezés olyan környezetet jelöl, melynek hatása befolyásolja az ott termő növény tulajdonságait. A hely szellemeként is hivatkoznak rá, amely így több, mint a részek összege.** Az X Térség magába foglalja sajátos növény- és állatvilágát, valamint azt a radikális hatást, amelyet az emberi fajra gyakorol. **A régió számára az ember tűnik a leginkább idegen elemnek, amit épp ezért megpróbál beépíteni a terroirba, ember-növény-állat hibrideket hozva létre az átváltozás révén.** Innen nézve a térség idegenség-érzetének az ember számára épp az ember megjelenése és fokozatos beépülése az okozója, hiszen az X Térség a korábban érkezettek félelmeit, álmokképeit magába építve s részben átfórmálva már valóságként adja vissza az újabb expedíciók tagjainak, megmagyarázhatatlan mozzanatok sokaságát produkálva [37].

7. ábra: A trológia első kötetborítója által is visszatükrözött környezet

A kortárs fantasztikus irodalom esetében korántsem példa nélküli, hogy a szerző, mintegy görbe tükörként az újszerű geológiai helyzetet tegye meg a regény teréül. Paul Jozef Crutzen neve az utóbbi időben egyre többször kerül említésre, mivel ő tette ismertté az **antropocén** terminust. **Az új földtörténeti korszak a civilizációnk bolygónkra gyakorolt hatását rejti nevében**, ami a történelem során még sosem volt olyan jelentős, mint korunkban [38]. A fantasztikus irodalom, jó hagyományaihoz híven ezt a tapasztalatot még totálisabbá kívánja tenni.

8. ábra: Feladat és gondolatfutamok a terroire fogalom apropóján

9. ábra: Gondolatfutatok az antropocén fogalom kapcsán

A trilógiában többször is utalnak arra, hogy **az X Térésben egy, az emberitől fejlettebb technológia működik**, így a felderítők feladata a beolvadás, és az, hogy ne keltsenek feltűnést. Az intelligens Térés képes ugyanis az álcázásra. A kimentett minták a még meg nem fertőzött világban nem mutatnak rendellenességet, a növény pedig, amit a Térésből visszahoz az egyik hős, elpusztíthatatlan. A határ, ami elválasztja az emberek világát az X Térésétől, láthatatlan, s ez szintén az álcázás egy formájának feleltethető meg. Arra nem kapunk választ, hogy természetes vagy mesterséges technológiával állunk-e szemben, az, radikális idegensége által utal az ember jelentéktelenségére egy tőle fejlettebb univerzumban.

A tudósok, akik csalódtak volt kutatásaik eredménytelensége miatt, kétezer fehér nyulat engedtek szabadon egy tisztáson, úgy tizenöt méternyire a határtól, majd egyenesen az X Térés felé terelték őket. [...] A lassított közeli felvételeken meg lehetett figyelni állapotokat, amikor csupán egy fél vagy negyed nyúl látszik már, de úgy igazán megragadni a pillanatot a nyúl és a nem-nyúl között csak kiemelt képkockával lehet. Az egyik ilyen vagy négytucatnyi tülekedő nyúl hátsó fertálya látható, legtöbbje ugrás közben, ám a fejük s a törzsük nagy része már hiányzott. (X:58-59. o.)

10. ábra: Szemelvény a Kontroll című regényből

Az X Térés a kutatások eredményei szerint nem egyetlen teremtménynek, hanem inkább a mikroorganizmusok, a szerves intelligencia és az éghajlati viszonyok kölcsönhatásaitól függő, élő, de feltétlenül emberen túli ökoszisztémának tekinthető [39]. A régióban történő változások földönkívüli invázió bizonyítékai is lehetnek, melyben a támadó maga az X Térés, pontosabban az abban rejlő erő, intelligencia [40].

EXPEDÍCIÓK

☼ **Előkészületek I.:** Mindenki alakítson ki egy karaktert, akit annak a szakmának a megnevezésével lát el, amit az iskola után végezni szeretne. A figura tulajdonságait szedjétek pontokba, a korábban kikutatott kedvenc szín jellemzői és a táblára felírt félelmek, álmokképek, megmagyarázhatatlan tapasztalatok szerint.

☼ **Előkészületek II.:** Alkossatok öt fős csoportokat, ahol már mint a kiépített karakteretek mutatkozzatok be, de ne magatoktól, hanem úgy, hogy a többiek kérdéseire válaszoltok.

☼ **Játékverzió I. = Egyéni gondolatnapló:** A tanár változó (esetleg visszatérő) környezeti hangokat fog lejátszani (kb. 7 percen át), amelyeket bele kell építenetek egy kitalált expedícióba, amin a csoporttársaitokkal vesztek részt. Rájuk is lehet/kell utalni tehát, de ez a ti naplótok. Gondolatfolyamként kell megírni: azonnal és mindent, ami az eszetekbe jut, javítások nélkül. A végén olvassátok fel csoporton belül az egyes kalandokat.

☼ **Játékverzió II. = Csoportos kaland:** A tanár folytatja a hangok lejátszását, de most az osztály előtt, élőszóban kell kitalálnotok a felfedezőutat. A váltás félpercenként vagy a tanár jelzésére történik. A megszólalásoknak egymásra kell épülniük, a szóátadás pedig aszerint történik, hogy a beszélő melyik csoporttagját említi meg – annak szakmája nevének persze – a maga felszólalásában.

Mindkét feladatban fontos, hogy letükröződjene a korábban összeállított személyiségjegyek, félelmek, álmok stb.

11. ábra: Expedíciók – egyéni és csoportos feladatok a gondolatfolyamra, a rögtönzésre, a figyelem- és kreativitásfejlesztésre fókuszálva

A trilógiát mindezen jellemzői miatt **hibrid műnek** nevezhetjük, mely a sci-fi, a fantasy, a horror és a kémregények elemeiből is építkezik [41], a legfeszesebben mégis a **H. P. Lovecraft által megalkotott weird-hagyományhoz csatlakozik**. Nála az idegen/ellenséges lényeket/hatalmokat jobbra másodkézből, valakinek a homályos beszámolóiból ismerjük meg, melyekbe a víziók, hallucinációk, egyéni hozzáképzések is belejátszhatnak. Közvetlenül megtapasztaljuk azonban a felsőbbrendű hatalmak ténykedésének következményeit, és az ember jelentéktelenségét a játszmaikban [42–44]. Lovecraft a rettenet lebegtetése, s az ezzel jellemezhető weird irányzat által a horror egy sajátos leágazását teremti meg, ahol bár **a vérengzés egyáltalán nem jelenik meg, a szereplők és velük az olvasó tudatára mégis rátelepedik a rettegés** [45–48]. Az „idegen elemek fokozatos adagolása, a kvázitudományos körítés mind megalapozzák a borzalmas valósággal való szembesülést. Másfelől Lovecraft

szereplői passzívok: ha fel is derítik az elmondhatatlan borzalom egy-egy szeletét, ez általában megtöri őket. A biológus ezzel szemben – bár tudatosítja, hogy egyedül nem tehet semmit az X Téréség ellen – megpróbálja megőrizni a személyiségét” [49].

„A valódi hátborzongató történet eszköztára nem merül ki a titokzatos gyilkosságokban, a véres csontokban, vagy a lepellel borított, láncsörzött alakokban. Ezeket a külső, ismeretlen erőktől való lélegzetállító és megmagyarázhatatlan iszony léghőre lebegi be; s emellett kellő komolysággal és vérszósólóan sejtetni kell az emberi elmében megfogható leborzalmasabb gyantát – a természet változhatatlan törvényeinek gonosz és különös áthágásának vagy hatálytalanításának lehetőségét, mely törvények kizárólagos véderőink a hársz és a végtelen úr démonainak támadásai ellen” [50].

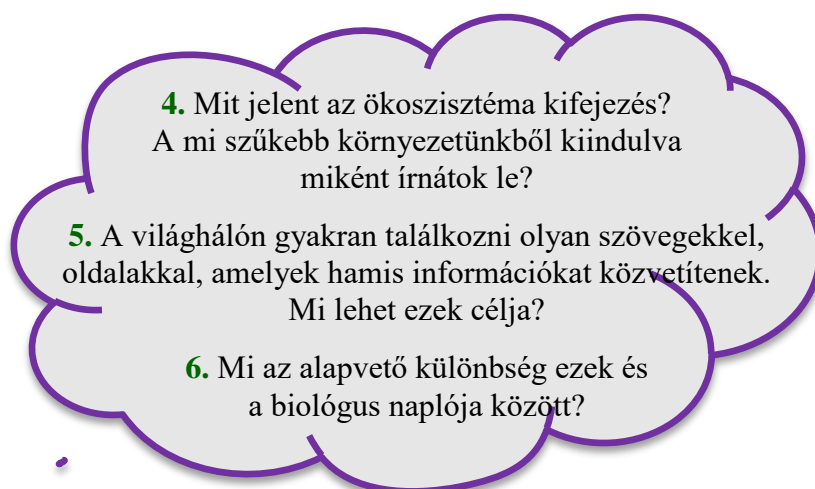
12. ábra: Lovecraft gondolatai a weird irányzat körvonalazódásánál

Az első kötetet, azaz az **Expedíció** szövegét a regényvilág anyagi termékeként kezelhetjük, mivel az olvasó ugyanazt a szöveget olvassa, amit a biológus leírt a naplójába, s ilyen értelemben mi magát a naplót kapjuk kézhez. **De épp ezért fenntartásokkal kell kezelnünk annak igazságértékét is.** Mivel az elbeszélés tanulságai szerint a biológus maga sincs tisztában vele, hogy mi igaz és mi pusztán hallucináció és szemfényvesztés, az olvasó sem rendelheti teljesen alá magát az elbeszélő állításainak.

Akadnak konyhák, hálószobák és nappalik, ahol különös zuzmó vagy mohánövénnyeket láttam. Százhusz, százötven centi magasakat, alakatlan növényi tömegeket, amelyeknek mintha régtagjait, fejük, törzsük lett volna. És mintha valami sűrű, nehéz anyag folyt volna túl a lábuknál, a törüknél, amely ellen a gravitáció sem küzdhet. De lehet, hogy ezt csak képzeltem.

Volt egy kép, amely szinte megrázott. Egy valaha volt nappaliban a dohányzóasztal maradványai körül mohaalak állt, mellette három másik kuporgott ülőhelyzetben a szoba ugyanazon szegletébe meredve. Abban a sarokban egykor kandalló állt, most már csak a kémény romjai látszottak. Az általános rothadásszagon itt menta és lime illata ütött át. (E: 86 o.)

13. ábra: Újabb szemelvény az Expedíció című regényből

14. ábra: Kérdések az ökoszisztéma, a hoaxok és a legutóbbi szemelvény kapcsán

A nem magyarul írt művek fordításakor gyakran már a címadásnál is jelentős különbségekkel szembesülünk. Ilyenkor szerencsés megnéznünk a szerző által adott eredeti variánsokat. A *Déli Végek*-trilógia kötetei magyarul az *Expedíció*, a *Kontroll* és a *Fantomfény* [51] címek alatt jelentek meg, angolul viszont az *Annihilation*, az *Authority* és az *Acceptance* szavak adják a hármast. Ezek magyar fordításai a megsemmisítés, a tekintély és az elfogadás kulcsszavakként, hívószavakként funkcionálnak a sorozat egészében, egymáshoz éppúgy szorosan kapcsolódva, amiként az **X Téréség és az odakerült emberek viszonyát is leírják** [52]. Az azonos kezdőbetűk tovább erősítik összetartozásukat, és az „A”, mint az ábécé kezdőbetűje – másként az alfa – valami új kezdetét is joggal jelölheti.

15. ábra: Gondolatfutatok a művek eredeti címadása és fordításaik kapcsán

III. ÚTMUTATÓ A FEJEZETHEZ (MEGOLDÓLAP)

- ❖ *Önvizsgálat:* Az embereket nagyon gyakran jellemzik ugyanazok a félelmek, amelyek sokszor egyfajta sajátos társadalmi örökségként is leírhatók. Ilyen a haláltól vagy a betegségtől való félelem, ami szorosan összekapcsolódik az ismeretlentől való félelemmel. Az álmaink során nagyon gyakran „beteljesülnek” azok a történések, amelyekről a mindennapokban félünk. A megmagyarázhatatlan mozzanatok a babonák rokonai és eredői is egyben. Az ember hajlamos összekapcsolni nem feltétlenül összetartozó történéseket azok térbeli vagy időbeli kapcsolata, egyszerre való jelenléte miatt.

- ❖ *1. Kérdés:* A nagy népvándorlások kora, a **vikingeek kalandozásai** Izlandon át Grönlandig és **Kanadáig, Marco Polo utazása Kínába, Amerika felfedezése Kolumbusz által**, Vasco da Gama Afrikát megkerülő útja Indiába stb. De ilyen az űrutazás megkezdése is, a **holdra szállás Neil Armstrong által, vagy épp a Marsra juttatott űrszondák.**
- ❖ *2–3. Kérdés:* A pszichológus az ember lélektanával, a geodéta földméréssel, az antropológus az emberi kultúrával valamint a valaha élt és mai emberek fizikai tulajdonságaival, a nyelvész a népek által használt nyelvekkel és azok kapcsolatával, a biológus pedig az élő szervezetekkel foglalkozik, beleértve a növény-, állat- és embertant is. A pszichológushoz az érzékenység, figyelmesség, a geodétához a pontosság, az antropológushoz a nyitottság és az alkalmazkodóképesség, a nyelvészhez az alaposág, a rendszerezés, a biológushoz pedig a kapcsolatkeresés, az élet tisztelete társítható.
- ❖ *Terroire:* A kávézóhoz a kávé illata, a sokféle szín és vegyesen elhelyezett kulturális termékek tartoznak, jelezve a világ azon tájait, amelyek kávétermesztéssel foglalkoznak. **A könyvtárhoz a csend, a helykihasználás, a papírzizegés, egyfajta régies illat, a templomokhoz az áhítat, a monumentalitás, a szakrális jelképek, a katolikus templomokhoz a tömjénfüst stb.**
- ❖ *Antropocén:* Tipikus példája a **klímaváltozás, az elsivatagosodás, az erdőirtás, a vízszennyezés,** s ezek összekapcsolódása és káros hatása a természetre éppúgy mint az emberi szervezetre. Megosztó kérdésként felvethető azonban a **túlnépesedés** is, vagy épp a **génmódosítás** növények, állatok esetében, esetleg a **permetszerek** káros hatásai.
- ❖ *Expedíciók:* A hangokhoz remek ma működő felületek: <https://www.zapsplat.com/sound-effect-categories/>; <http://soundbible.com/royalty-free-sounds-1.html#pdsounds>
- ❖ *4. Kérdés:* Egy **akvárium sajátosságainak** vizsgálata éppúgy feltűnethető itt, amiként a **baktériumok** szaporodása és viszonya egy vizsgálati edényben, de az **erdő/őserdő ökoszisztémája állatok/növények/gombák/időjárás** egymásra gyakorolt hatásaként éppúgy, ahogy még **nagyobb léptékben bolygónk (élet)egésze** a Gaia-elmélet szerint.
- ❖ *5–6. Kérdés:* A téves információkkal (szaknyelven hoax) előszeretettel dolgoznak az **összeesküvés-elméletek kedvelői, de a szélsőséges ideológiák képviselői** is, úgy rendezve a sokszor légből kapott adatokat, hogy azok az ő elméletüket támasszák alá. Az E/1-ben jegyzett irodalmi szövegekben és a mindennapi ember esetében is mindenkor fennáll a sarkítás esélye, hiszen a vélekedésünkbe óhatatlanul beleszövődik a saját világlátásunk, vagy akár érdekünk is. **Az X Térés ráhatása azonban elbizonytalanítja a biológus érzékelését, ebből kifolyólag ha tévesen állít is valamit, azt önhibáján kívül teszi.**
- ❖ *Eredeti vs. fordítás:* *The Catcher in the Rye/Zabhegyező; Alien/Nyolcadik utas: a Halál; The Big Bang Theory/Agymenők; Breaking Bad/Totál szívás* stb.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] BAKA L. Patrik: *A szlovákiai magyar irodalomtanítás legújabb perspektívái*, Iskolakultúra, 2016/6, 103–114 p, ISSN 1215-5233
- [2] *Revideált oktatási program az általános iskolák számára*, minedu.sk (Online: <https://www.minedu.sk/data/att/7508.pdf>)
- [3] *Revideált oktatási program a nyolcosztályos gimnáziumok számára*, minedu.sk (Online: <https://www.minedu.sk/data/att/7975.pdf>)
- [4] *Revideált oktatási program a szakközépiskolák számára*, minedu.sk (Online: <https://www.minedu.sk/data/att/7522.pdf>)
- [5] *Revideált oktatási program a négyéves gimnáziumok számára*, minedu.sk (Online: <https://www.minedu.sk/data/att/7930.pdf>)
- [6] ÁBRAHÁM Mónika: *12–14 éves gyerekek olvasási, könyv- és könyvtárhasználati szokásai, Új pedagógiai szemle*, 2006/1, 3–23 p.

- [7] BERECK Zsuzsanna: *Felmérés a 16–19 éves fiatalok szabadidős, olvasási és könyvtárhasználati szokásairól*, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2009. (Online: <http://foruminst.sk/press/felmeres-a-1619-eves-fiatalok-szabadidos-olvasasi-es-konyvtarhasznalati-szokasairol/>)
- [8] BERNÁT Anikó: *Könyvvásárlási és könyvolvasási szokások a mai magyar társadalomban*, MKKE–TÁRKI Rt., 2002. (Online: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a186.pdf>)
- [9] GOMBOS Péter – HEVÉRNÉ KANYÓ Andrea – KISS Gábor: *A netgeneráció olvasási attitűdje. 14–18 évesek véleménye könyvekről, olvasásról, irodalomról – egy felmérés tanulságai*, Új Pedagógiai Szemle, 2015/1–2, 52–66 p.
- [10] KISS Kinga: *Kedvelt olvasmányok a kötelező olvasmányok?* In: H. NAGY Péter – KESERŰ József (szerk.): *A párbeszéd eleganciája. Köszöntő kötet Erdélyi Margit tiszteletére*, Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom, 2015, 267–276 p.
- [11] MADICS Erika: *A 12–18 éves fiatalok olvasási, könyvtárhasználati és szabadidős szokásai a Szabadhegyi Közoktatási Központban*, Szabadhegyi Közoktatási Központ, [2007] (Online: www.gykszekcio.eoldal.hu/file/26/magdics.doc)
- [12] DEISLER Szilvia: *Meteorológia az irodalomórán*, ERDÉLYI Margit (szerk.): *Az irodalomoktatás új kihívásai. A Selye János Egyetem Tanárképző Karának tudományos közleményei*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2014, 78–101 p.
- [13] H. NAGY Péter: *Mire jó a popkultúra, avagy hogyan oktatható a tudományos gondolkodás bölcsészeknek?*, ERDÉLYI Margit (szerk.): *Az irodalomoktatás új kihívásai. A Selye János Egyetem Tanárképző Karának tudományos közleményei*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2014, 13–54 p.
- [14] HEGEDŰS Norbert: *A populáris irodalom tanításának lehetőségei a közoktatásban*, ERDÉLYI Margit (szerk.): *Az irodalomoktatás új kihívásai. A Selye János Egyetem Tanárképző Karának tudományos közleményei*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2014, 55–77 p.
- [15] KESERŰ József: *Hogyan olvassunk rémtörténeteket?*, ERDÉLYI Margit (szerk.): *Az irodalomoktatás új kihívásai. A Selye János Egyetem Tanárképző Karának tudományos közleményei*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2014, 102–122 p.
- [16] MANXHUKA Afrodia: *Aktualizált klasszikusok, avagy a legújabb populáris regényekben rejlő pedagógiai lehetőségek*, Iskolakultúra, 2016/6, 67–75 p, 67–68.
- [17] KISANTAL Tamás: *TörtéNet – elmélet. Gondolatok a történelem nem narrativista elképzeléséről*, Aetas, 2012/1, 198–214 p, 204.
- [18] BAKA L. Patrik: *A szlovákiai magyar irodalomtanítás legújabb perspektívái*, 110.
- [19] VIDA Barbara: *Amikor Sztálingrád suttog hozzád: Lőrinczy Judit: Ingókövek (Doboztankönyv-fejezet)*, Eruditio – Educatio, 2017/4, 85–90 p.
- [20] VIDA Barbara: *Szakítás a horgonyokkal: Moskát Anita: Horgonyhely (Doboztankönyv-fejezet)* In: TÓTH Péter – HANCZVIKKEl Adrienn – DUCHON Jenő (szerk.): *Tanulóközpontú oktatás, módszertani megújulás a szakképzésben és a felsőoktatásban*, 7. Trefort Ágoston Tanárképzési Konferencia – Tanulmánykötet, Óbudai Egyetem, Budapest, 2017, 628–642.
- [21] VIDA Barbara: *A kozmikus rettenés magyar csápjai. Intertextualitás, műfajköziség és medialitás Veres Attila Odakint sötétebb című regényében (Doboztankönyv-fejezet)* In: TÓTH Péter – MAIOR Enikő – HORVÁTH Kinga – KAUTNIK András – DUCHON Jenő – SASS Bálint (szerk.): *Kutatás és innováció a Kárpát-medencei oktatási térben*, III. Kárpát-medencei Oktatási Konferencia. Tanulmánykötet, [h.n.], [k.n.], 2018, 603–616 p.
- [22] BAKA L. Patrik: *Teljes gőzzel (Doboztankönyv-fejezet)*, Eruditio – Educatio, 2016/4, 61–71 p.
- [23] BAKA L. Patrik: *A test itt nem több mint szabásminta – Brandon Hackett: Az ember könyve (Doboztankönyv-fejezet)*, Eruditio – Educatio, 2017/1, 91–100 p.
- [24] BAKA L. Patrik: *Mi lett volna, ha...? – Alternatív történelmi kalauz (Doboztankönyv-fejezet)*, Eruditio – Educatio, 2018/1, 89–100 p.

- [25] BAKA L. Patrik: *A vér ítélete. A Harry Potter-univerzum és a náciizmus analógiái (doboztankönyv-fejezet)*, Módszertani Közlöny 2018/1, 11–33 p.
- [26] BAKA L. Patrik: *A barkácmester összefércelt mesevilága. Lakatos István Dobozyváros című regényéről (doboztankönyv-fejezet)* In: LŐRINCZ Gábor – LŐRINCZ Julianna – SIMON Szabolcs (szerk.), *A magyar mint anyanyelv, kisebbségi és idegen nyelv oktatási kérdései és oktatási segédletei*, A Variológiai kutatócsoport 8. nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai, Selye János Egyetem, Komárom, 2018, 265–281 p.
- [27] BAKA L. Patrik, *A talio-elv uralta Héterdő (Doboztankönyv-fejezet)* In: TÓTH Péter – MAIOR Enikő – HORVÁTH Kinga – KAUTNIK András – DUCHON Jenő – SASS Bálint (szerk.), *Kutatás és innováció a Kárpát-medencei oktatási térben*, III. Kárpát-medencei Oktatási Konferencia, Tanulmánykötet, [h.n.], [k.n.], 2018, 144–161 p.
- [28] BAKA L. Patrik: *Kukoricza Jancsi másik élete – Csurgó Csaba: Kukoricza (Doboztankönyv-fejezet)*, Eruditio – Educatio, 2019/1, 109–117 p.
- [29] KERBER Zoltán: *A magyar nyelv és irodalom tantárgy problémái az ezredfordulón*, Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet – OFI, 2009. (Online: <http://ofi.hu/tudastar/tantargyak-helyzete/magyar-nyelv-irodalom>)
- [30] MAJ, Krzysztof: *Transmedial World-Building in Fictional Narratives*, Image, Issue 22, Special Issue: Media Convergence and Transmedial Worlds (Part 3), 2015/7, 83–96 p.
- [31] JENKINS, Henry: *Transmedia Storytelling 101*, Confessions of an Aca-Fan, 2007. (Online: http://henryjenkins.org/2007/03/transmedia_storytelling_101.html)
- [32] KESERŰ József, *A Falon innen, a papíron túl. A tűz és jég dala transzmediális világa*, Prae, 2017/2, 23–30 p, 28.
- [33] *Uo.* 29.
- [34] VIDA Barbara: *Ingtag határvonalak. Lőrinczy Judit: Elveszett Gondvána vs. Jeff VanderMeer: Expedíció*, Opus 2019/1, 61–72.
- [35] VANDERMEER, Jeff: *Expedíció*, TÖRÖK Krisztina ford., Agave Könyvek, Budapest, 2014, 172 p, ISBN: 9786155442230
- [36] VANDERMEER, Jeff: *Kontroll*, FALVAY Dóra ford., Agave Könyvek, Budapest, 2014, 336 p, ISBN: 9786155442797
- [37] SELL, Aran Ward: *The War on Terroir: Biology as (unstable) Space in Jeff VanderMeer's Southern Reach trilogy*, Antae, 2018/1, 86–100 p, 92.
- [38] ZALASIEWICZ, Jan – WILLIAMS, Mark – STEFFEN, Will – CRUTZEN, Paul: *The New World of the Anthropocene. The Anthropocene, following the lost world of the Holocene, holds challenges for both science and society*, Environ. Sci. Technol., 2010/7, 2228–2231 p. <https://doi.org/10.1021/es102062w>
- [39] SELL, Aran Ward: *The War on Terroir: Biology as (unstable) Space in Jeff VanderMeer's Southern Reach trilogy*, 90.
- [40] SZ. MOLNÁR Szilvia, *Az X-Térség látványvilága Jeff VanderMeer Déli Végek-trilógiájában*, Prae, 2014/3, 36–41 p, 37.
- [41] *Uo.* 39.
- [42] Sánta Szilárd: *Csápolás*, Prae, 2011/1, 18–23 p, 18–21.
- [43] Sánta Szilárd: *Mesterséges horizontok. Bevezetés a kortárs sci-fi olvasásába*, Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2012, 144 p, ISBN: 9788080624682, 50.
- [44] SZ. MOLNÁR Szilvia: *Az X-Térség látványvilága Jeff VanderMeer Déli Végek-trilógiájában*, 37.
- [45] KISANTAL Tamás: *Fantasztkum, horror és töredékesség H. P. Lovecraft szövegeiben*, Prae, 2003/1, 14–22 p.
- [46] VANDERMEER, Jeff: *The New Weird* In: VANDERMEER, Ann & Jeff (szerk.), *Tachyon Publications*, San Francisco, 2008, ISBN: 9781892391759

- [47] MIÉVILLE, China: *Weird Fiction* In: BOULD, Mark (szerk.), *The Routledge Companion to Science Fiction*, Routledge, New York, 2009, 510–515 p, ISBN-13: 978-0415453790, ISBN-10: 0415453798
- [48] WEINSTOCK, Jeffrey Andrew: *The New Weird*, GELDER, Ken (szerk.), *New Directions in Popular Fiction. Genre, Reproduction, Distribution*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2016, 177–199 p, ISBN 978-1-137-52346-4
- [49] HEGEDŰS Norbert: *A felfedező magányossága (Jeff VanderMeer Expedíció című könyvéről)*, Opus, 2018/1, 61–65 p, 65.
- [50] LOVECRAFT, H. P. (2019): *Természetfeletti rettenet az irodalomban*, GALAMB Zoltán ford. In: LOVECRAFT, H. P.: *Howard Phillips Lovecraft összes művei. Második kötet*, Szukits, Budapest, 2003, 443–511 p, ISBN: 9634970109, 446.
- [51] VANDERMEER, Jeff, *Fantomfény*, BOTTKA Sándor Mátyás ford., Agave Könyvek, Budapest, 2014, 336 p, ISBN: 9786155468292
- [52] H. NAGY Péter, *A Déli Végek-trilógia (és az X Térség) komplexitása. Jeff VanderMeer: Expedíció, Kontroll, Fantomfény*, Opus, 2019/4, 54–59 p.